

ОСНОВНІ РИСИ МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ У РОМАНІ-ДИЛОГІЇ ВОЛОДИМИРА ДРОЗДА «ЛИСТЯ ЗЕМЛІ»

Аналізуючи ментальність письменника та її віддзеркалення у художній тканині текстів, слід, насамперед, наголосити на актуальності цієї проблеми у літературознавстві, адже літературний твір завжди несе у собі інформацію про етнопсихологічні особливості народу, а справжній митець може через власні думки і почуття відтворити дух цілої нації на сторінках свого твору.

Проза Володимира Дрозда, аналіз якої ми маємо на меті у даній статті, не є винятком і, не дивлячись на різноманітність тематики та багатожанровість доробку письменника, у його творах завжди відбивалася психологія українського народу, типові риси його світогляду та світосприйняття.

Найповніше та найпереконливіше передати народний колорит, особливості народного світобачення, основні риси вдачі українців Володимиру Дрозду вдалося на сторінках свого масштабного роману-диалогії «Листя землі».

Отже, головним завданням нашої розвідки є визначення основних рис ментальності українського народу, що знайшли своє відображення у художній площині зазначеного роману.

Серед значної кількості досліджень, у яких аналізується диалогія «Листя землі», варто відзначити праці М. Жулинського, М. Павлишина, Б. Бойчука, С. Андрусів, Л. Яшиної, Н. Колошук, Н. Дашко, які наголошували на високому художньому рівні твору, його філософській, естетичній та історичній цінності.

М. Жулинський назвав цей твір «першим із багатьох романів-літописів життя українського народу за сто років соціальних і національних катаклізмів» [5, 56]. Дослідник зазначав, що у «Листі землі» В. Дрозд «історію душі людської «вивідує» за допомогою голосів народних, які шелестять на вітрах часу листочками незнищеної пам'яті» [5, 56]. Саме вони й допомагають письменнику «через голос душі народу відкрити себе, свою зболену, співпереживаючи душу» [5, 56].

Широке коло охопленого життєвого матеріалу зумовлює складність композиції твору, багатолінійність його сюжету, різноманітність художніх засобів. Події у романі подаються письменником, насамперед, через світогляд народу, внаслідок чого «часто оповідачі нехтують поясненням ситуацій із точки зору «здорового глузду», надаючи перевагу міфічності» [8, 10]. Б. Бойчук з цього приводу писав, що «селяни, не розуміючи певних явищ і подій, пояснювали їх «логікою» прадавніх вірувань, які передавалися з роду в рід, якими люди жили та з якими стикались на кожному кроці щоденного життя» [1, 95].

У романі-диалогії В. Дрозд розгорнув масштабне зображення життя українського народу протягом століття, яке стало періодом надзвичайних

суспільних катаклізмів і потрясінь, адже на долю кожного випало немало випробувань, і не кожен знайшов у собі сили для їх подолання.

Світ, зображений письменником у творі, побудований на опозиціях життя – смерть, любов – ненависть, гріх – спокута, добро – зло тощо.

Центром, що об'єднує всі книги роману «Листя землі», постає авторська концепція добра і зла, виражена в змісті та образній системі твору.

На думку В. Дрозда, саме зло, що затопило землю, є причиною великих випробувань і страждань, що випали на долю людини і народу в цілому. Розвиток цього мотиву бере початок з пророцтв Нестора Семирозна, який попереджав, що «багато зла посіється на землі», «свої своїх мучитимуть, як хотітимуть» [3, 16].

Уособленням руйнівного начала, зла, що є джерелом бездуховності, виступають у романі Михаль Громницький, Мартин Волохач, Вівчар та інші персонажі.

Рисами добра та людяності наділяє письменник Нестора Семирозна та його дружину Уляну, що виступає берегинею роду людського. Нестор уміє лікувати, передбачає майбутнє, здатен на «диво» (покарати злу людину, перетворивши її на вовка, «оживити» односельця) тощо. Він – уособлення душі рідного Краю, пам'ять про нього передається не лише у його родині, а й серед односельців, а хрест на могилі Нестора сприймається як символ незнищенності добра, віри, надії.

Аналізуючи філософські мотиви, що знаходять своє відображення у романі Володимира Дрозда «Листя землі», перш за все варто наголосити на тому, що більшість з них є близькими до українського народного світобачення і світосприйняття, й знаходять своє вираження ще у філософській концепції світу Григорія Сковороди, зокрема такі, як кордоцентризм, екзистенційне осягнення світу, антеїзм, ідея «сродної» праці тощо.

Концепція людини, схожа на сковородинівську, чітко вибудовується у романі-диалогії Володимира Дрозда «Листя землі», де автор намагається показати читачеві, що людина здатна знайти щастя тільки в любові до ближнього, в самопізнанні та самовдосконаленні, в усвідомленні сенсу свого буття, пошуках «сродної» праці.

Говорячи про відтворення ментальності українського народу у диалогії «Листя землі» Володимира Дрозда, не дивлячись на те, що події, які розгортаються у творі, охоплюють досить значний проміжок часу, а деякого з героїв розділяють понад півстоліття, спільність їх поглядів на людське щастя, на проблему самопізнання, тісний зв'язок людини з рідною землею та природою є спільною для усіх поколінь.

Для Володимира Дрозда людина – це частка природи, особливий «мікросвіт», що нерозривно пов'язаний з «макросвітом», зі Всесвітом, і саме цей зв'язок дає людині сили, внутрішній спокій та допомагає їй на шляху самопізнання та самоусвідомлення. Письменник вже у своїх ранніх оповіданнях («Три чарівні перлини», «Парость» та ін.) іде далі традиційного замилювання природою і розвиває тенденцію первісного одухотворення усього живого.

У «Листі землі» також глибоко відчувається пантеїстичний мотив, що «зробив для українського народу всю природу живою, розумною, говорячою і думаючою» [7, 73], адже природа для героїв Володимира Дрозда, незважаючи на те, що вони живуть у ХХ столітті, є живою, одухотвореною, і, як вчить Нестор Семирозум, «є мова тварин, комах, птахів і кожної бадиллини, але не кожному дано її розуміть» [3, 48].

Навіть у змалюванні пейзажів відчувається нерозривна єдність людини з природою, з космосом, що уявляється письменником як істинна мета існування у Всесвіті.

Одним з провідних мотивів у романі є мотив єдності людини з її рідною землею, відчуття нерозривного зв'язку з нею, яке було характерне для первісної міфологічної свідомості, а пізніше у філософських вченнях отримало назву «антеїзм».

Земля, за прадавніми народними уявленнями про світ, – «одна з основних стихій світотворення (поряд із водою, вогнем і повітрям); центральна частина триєдності Всесвіту (небо – земля – пекло), населена людьми і тваринами; символ жіночого начала, материнства; осмислюється як прародителька і мати-годувальниця всього живого» [2, 188].

Культ землі у наших предків був одним із найдавніших і займав першорядне місце у міфопоетичній моделі світу [2, 189], а нерозривний зв'язок людини із рідною землею йде з дуже давніх часів, що яскраво відбивається в усній народній творчості. Так, зокрема, селяни говорили: «Від землі людину узято, землею годується, у землю і піде!»; «Людина земля є, і в землю зійде».

Звичай «ховати померлих у землі, напевно, пов'язаний з уявленнями про сакральну чистоту землі як центру всесвіту» [6, 185]. До Матері-землі зверталися у замовляннях, просячи в неї захисту від нечистої сили, злих людей. Також землею, як святою стихією, здавна клялися, і така клятва вважалася непорушною.

Уявлення про землю також тісно пов'язані з уявленнями про батьківщину, «рідний край». Наприклад, у слов'ян був звичай брати з собою рідну землю, коли залишаєш свою домівку [6, 185].

Володимир Дрозд створює у художньому просторі свого роману-диалогії своєрідний вигаданий сакральний мікросвіт, центром якого є селище Пакуль – колиска усіх героїв твору. Саме тут вони народжуються, виростають, мріють про «далекі світи» і саме сюди повертаються вони у найскрутніші хвилини свого життя, щоб здобутись на силу, як міфічний Антей, торкнувшись душею рідної землі» [4, 20].

Так, наприклад, мати Гаврила Латки помирає на чужині, а сам Гаврило говорить: «Бачив я і розумів, що матку мою земля пакульська на світі тримала, пагори наші, луги і ліси, і неволя наша, і болото Замгалай, а віддалялося усе те – і сили її маліли» [3, 161].

Навіть Нестор Семирозум наділений чаклунським даром, але він втрачає його за межами свого селища, бо силу дає йому лише рідна земля, яку він

називає матір'ю, знає її мову і вчить «працювати на ній з любов'ю і шанобою. І не можна землю бити, і дітей сього треба навчати, і не можна землю лихим словом згадувати, бо земля мати, а ми сини й дочки її» [3, 48].

Відчуваючи нерозривний зв'язок з рідним селищем, Нестор говорить про Пакуль: «Тутки пупа мого закопано, сюди і наvertsає душа, у якій б світи не ходила» [3, 8]. Кузьма, син Нестора, повернувшись до Пакуля після років заслання, відчуває: «ось туточки – душа моя, корінь мій, пуп мій, а все, що поза цим, у світах далеких, – сон лише» [3, 251]. І ступивши на землю пакульську, «наче перемінилося в душі його, інакшим бачився тут світ і людина в нім. Струни між еством його та землею, на якій виріс, нап'ялися, тугішали і бриніли вже. І дивною була музика їхня» [3, 252].

Такий зв'язок зі своєю землею відчувають усі пакульці і кожен визнає, що «як не горісно нам буває на ній, рідній землі, а пахне вона здаля і душу до себе магнітом тягне» [3, 398].

Ідея любові до ближнього, що здавна є однією з основних рис ментальності нашого народу, проходить через увесь твір В. Дрозда. Для його героїв життя не має сенсу, якщо людина не може любити: «Жити?.. А навіщо жити, якщо душа не здатна вже любити?» [3, 71] – говорить Марія Журавська, яка у вирі революційних подій згорає у вогні ненависті, втрачає не лише кохану людину, а й взагалі здатність любити.

Герої діалогії, проходячи через важкі випробування долі, іноді вже стоячи на краю могили, чітко усвідомлюють, що «найбільша ідея, людськи в тисячоліттях вистраждана і виношена, – се любов» [3, 78], що саме вона «душу людську живить, як соки весняні дерево» [3, 79], і єдине, про що вони думають в останні хвилини життя свого, «щоб народився він, завтрашній день, з любові, а не з ненависті» [3, 90].

Для В. Дрозда та його героїв найбільшою цінністю є душа людини, і тому, насамперед, треба дбати не про тлінне тіло, а про вічну душу, бо «як згубить людина душу свою чи продасть чорному Богові за земні солодоші... і світу не стане» [3, 49]. На шляху життєвих випробувань кожен з героїв діалогії доходить до тієї межі, за якою починає усвідомлювати, що найбільша таїна буття – в душі людській, і «від наповненості наших душ добром чи злом доля світу залежить, бути йому, світові, чи не бути» [3, 278].

Ідея самопізнання у діалогії «Листя землі» тісно переплетена з ідеєю самовдосконалення. Провідною думкою у творі є думка про те, що «не для самої радості людина на сей світ Богом послана, а для гарту душі» [3, 296], і «слід дякувати Богові за кожен днину на сій планеті, якою трудною для нас та днина не була. Бо прислано нас сюди для дозрівання душ наших, бо усі ми на дереві жисті земної тільки квіти, з яких колись плоди розв'ються» [3, 318]. А усі страждання, що випадають на долю людини, це лише певні етапи на шляху її самовдосконалення, і «горювання людське», як говорить Нестор Семирозум, «вам, людяки, найбільш і треба, щоб душі ваші од зла очистилися і добром напиталися» [3, 349].

Отже, можна зробити висновок, що у романі-диалогії В. Дрозда відтворено справжній дух українського народу, його незламність, одвічне служіння ідеалам добра, любові та співпереживання. Неодноразово у тексті наголошується, що удосконалення світу можливе лише за умови морального самовдосконалення кожної людини. Письменник висловлює глибоке переконання, що додержання принципів моральності, справедливості, «сродності» встановлює гармонію у внутрішньому світі особистості, у стосунках людини з природою та суспільством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук Б. Від Yoknapatawpha county до Пакуля, без дороги назад / Б. Бойчук // Світо-вид. — 1993. — № 4. — С. 94–95.
2. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. — К. : Либідь, 2002. — 664 с.
3. Дрозд В. Листя землі / В. Дрозд. — К. : Український письменник, 1992. — 559 с.
4. Дрозд В. Мої духовні мандрівки... / В. Дрозд // Вибр. твори : У 2-х т. — К. : Рад. письменник, 1989. — Т. 1. — С. 5–32.
5. Жулинський М. Володимир Дрозд : Очима білого коня Шептала / М. Жулинський // Слово і час. — 1999. — № 8 — С. 55–56.
6. Королев К. Енциклопедія символів, знаків, емблем / К. Королев — М.–СПб. : Ексмо, Мидгард, 2003. — 528 с.
7. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу : Ескіз української міфології / І. Нечуй-Левицький. — К. : АТ “Обереги”, 1992. — 85 с.
8. Яшина Л. Євангеліє від Володимира : Роздуми над трилогією Володимира Дрозда «Листя землі» / Л.Яшина // Слово Просвіти. — 2004. — Ч. 33. — 12–18 серпня. — С. 10.

Анотація

Чередніченко О.А. «Основні риси ментальності українців та їх відображення у романі-диалогії Володимира Дрозда «Листя землі»

У статті розглядаються основні риси ментальності українського народу, які знайшли відображення у романі Володимира Дрозда «Листя землі». Зокрема наголошується на таких рисах, як пантеїзм, кордоцентризм, екзистенційне осягнення світу, ідея «сродної» праці тощо.

Визначається, що одним з провідних мотивів у романі є мотив єдності людини з рідною землею, а основний сенс людського існування полягає в самопізнанні та самовдосконаленні, в усвідомленні сенсу свого буття.

Також у романі розглядається ідея любові до ближнього, що здавна є однією з основних рис ментальності нашого народу.

Ключові слова: ментальність, пантеїзм, кордоцентризм, «сродна праця», антеїзм.

Аннотация

Чередниченко О.А. «Основные черты ментальности украинцев и их отображение в романе-дилогии Владимира Дрозда «Листья земли»

В статье рассматриваются основные черты ментальности украинского народа, которые нашли отображение в романе Владимира Дрозда «Листья земли». В частности делается упор на таких чертах, как пантеизм, кордоцентризм, экзистенциальное постижение мира, идея «сродного» труда и т.п.

Определяется, что одним из основных мотивов в романе есть мотив единства человека с родной землей, а основной смысл человеческого существования заключается в самопознании и самосовершенствовании, в осознании смысла своего бытия.

Также в романе рассматривается идея любви к ближнему, что издавна есть одной из основных черт ментальности нашего народа.

Ключевые слова: ментальность, пантеизм, кордоцентризм, «сродный труд», антеизм.

Summary

Cherednichenko O.A. «Basic lines of mentality of Ukrainians and their reflection in novel of Vladimir Drozd's «Leaves of earth»

The main features of the Ukrainian people mentality that were reflected in Vladimir Drozd's novel «Leaves of the land» are considered in the article. Such features as pantheism, cordocentrism, existential understanding of the world, the concept of «one's own trade» are focused on in particular.

The motif of unity between man and nature is determined as one of the leading motives of the novel, and meaning of life consists in self-knowledge, self-perfection and consciousness of a meaning of life.

The concept of love for a neighbour that long since is one of the basic features of Ukrainian mentality is also considered in the novel.

Key words: mentality, pantheism, cordocentrism, «one's own trade», antheism.